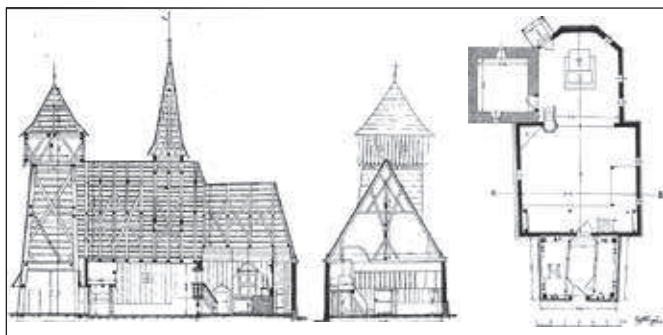

Kostel sv. Martina v Tošovicích (I)

Původní dřevěný filiální kostel v Tošovicích, zasvěcený sv. Martinu, byl zbudován pravděpodobně v 80. letech 15. století z nadace majitele oderského panství Jeronýma z Liděrova (1470–1515), jenž nechal vystavět i další dřevěné kostely v okolí Oder (ve Věsce, Dobešově, Vlkovicích). Z roku 1480 pravděpodobně pocházel také zvon s nápisem, jehož letopočet byl někdy mylně čten jako 1280. Podle záznamu v již nedochované listině z roku 1510, uchovávané původně ve voskové kapsli přímo v tošovickém kostele, „*Martin biskup nikopolský vysvětil kostel ke cti sv. Martina a jeho návštěvníkům udělil na den vysvěcení podle církevního zvyku odpustky 5 dní*“. V listině zmíněný biskup nikopolský byl Martin Goschl (před 1480?–po 1533?), vykonávající v letech 1509–1526 funkci olomouckého světícího biskupa.

Podobu dřevěného tošovického kostela známe z dobových fotografií, vyobrazení a plánové dokumentace, vytvořené před demolicí kostela ing. Gustavem Stumpfem v roce 1909.

Řezy a půdorys dřevěného kostela v Tošovicích. Gustav Stumpf, 1909.

Sakrální stavbu tvořila přibližně čtvercová loď o rozměrech 8,15 x 7,70 m s připojeným trojboce ukončeným presbytářem o rozměrech 5,81 x 6,70 m, konstrukčně samostatná a možná až dodatečně zbudovaná zvoncová štenýřová věž v západním průčelí a sakristie, připojená k severní straně presbytáře, která byla původně dřevěná, pravděpodobně až od 19. století zděná. Stavba byla završena strmou šindelovou střechou, nad presbytářem nižší než nad lodí, nad níž se tyčila sanktusní vížka. Svislé konstrukce byly roubené, opatřené obílenou jílovou omítkou, stavěné na soklu z lomového kamene. Věž, ze tří stran jehlanová, byla pokryta šindelem a opatřena zvoncovým patrem s vertikálním deštěním s ozdobně vykrajovaným spodním okrajem a šindelem pokrytou stanovou střechou na vrcholu. Ve zvonici se nacházely dva zvony, již zmíněný z roku 1480 a druhý bez nápisu,

ulitý olomouckým zvonařem Antonem Obletterem v roce 1802. Kostel měl v interiéru plochý deskový strop lodi, na místo triumfálního oblouku vodorovný trám, vyšší zastropení presbytáře, kopírující sklon krokvi (snad z doby pořízení barokního oltáře), emporu na západní straně na dřevěných pilířích a k ní na jihu připojenou kruchtou s varhanami, nad nimiž byl deskový strop prolomen do podkroví.

Kresba dřevěného kostela sv. Martina v Tošovicích v Rollederově kronice.

Pohled od severovýchodu se zřetelným rozvrstvením jednotlivých částí stavby.

Trámové stropy i stěny kostela obložené dřevěným táflováním byly vyzdobeny šablonovými otisky s vegetabilními, architektonickými i figurálními motivy na barevné podmalbě. Každá dekorovaná deska byla v úzkých pásech střídavě natírána třemi barvami: patrně červenou, černou, žlutou, bílou, zelenou a hnědou. Tento způsob výzdoby se v 1. polovině 14. století uplatňoval k vyplnění prázdné plochy deskových obrazů a později i pro výzdobu interiérů. Již v 15. století se tento způsob dekorování často vyskytoval v interiérech venkovských sakrálních staveb, neboť představoval levnější náhražku malby deskové a freskové. Z vybavení kostela byla šablonovými motivy zdobena kazatelna, která však byla v polovině 17. století vyměněna za barokní, a také truhla na paramenta, datovaná letopočtem 1521 na nápisové pásce na jejím korpusu, nacházející se dnes ve sbírce Slezského zemského muzea. Na šablonách se objevovaly akantové listy, umístěné v pletencích nebo doplněné květy, úponky vinné révy s listy a hrozny, kružby či kroužené hvězdice doplněné plaménky, různé varianty pletenců, ozdobené také hvězdami nebo krouženými motivy, kříže a čtverce, erby pánů z Lideřova s motivem palečného kola, motivy jelenů, draků se stočeným ocasem, jednorožců a dalších symbolických zvířat. Podklad maleb tvořily v lodi obdélníky, v presbyteriu drobné zalamované pruhy.

Interiér kostela – pohled k empoře (tribuně) na západě, 1909.

Interiér kostela – pohled k presbytáři, 1909.

Malíř Josef Pindur, jenž před demolicí na místě překresloval jednotlivé vzory, zaznamenal 26 jednotlivých šablonových motivů. Na stěnách našel také motiv slezské heraldické orlice a meluzíny, znak pánů z Lideřova. Pokud by se tato výzdoba dochovala, představovala by naprostý unikát, neboť na území celé České republiky se v obdobném rozsahu dodnes dochovala pouze výzdoba hřbitovního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Broumově s použitím 53 různých šablonových motivů. Velké množství dokladů šablonové malby se však dochovalo v Polsku (např. v lokalitách Malujowice, Gac, Gierszowice, Obórki, Zielecice atd.), což ukázalo, že historické Slezsko patřilo k regionům, v nichž se tento způsob výzdoby hojně ujal.

Interiér broumovského hřbitovního kostela Nanebevzetí Panny Marie s šablonovou výmalbou.

K nejhodnotnějším částem mobiliáře dřevěného tošovického kostela patřil barokní rozvilinový oltář z roku 1664, pořízený na náklady majitele oderského panství Jana Baptisty z Werdenberga (1573–1648), kazatelna z téže doby s obrazy tří archandělů a sv. Františka Xaverského, renesanční křídlový oltář zachycující Kristovy pašije s centrálním obrazem inspirovaným Dürerovým dřevořezem Nejsvětější Trojice, půlkruhový nástavec s malbou Beránka Božího a s postavami sv. Martina a sv. Mikuláše na bočních křídlech, deskový obraz sv. Martina dělicího se s žebrákem o plášť, socha Madony s dítětem z doby svěcení kostela, gotický trojdielný křídlový oltář s ústředním motivem Nejsvětější Trojice z doby výstavby kostela objevený před demolicí kostela na půdě, malba na skle zobrazující Krista v domě Pilátově a mariánský obraz, umístěný původně naproti kazatelně.

Od 17. do 19. století se na kostele prováděly jen drobné udržovací práce, tudíž jeho vzhled zůstal nezměněn. Ještě v roce 1902 a 1904 žádala farnost konzistoř o finanční prostředky na opravu střechy, které však nezískala. V roce 1906 byla stavba již ve špatném stavu, a proto obec po jednání s farností a olomouckou konzistoří požádala okresní hejtmánství o povolení ke stavbě nového kostela. Starý kostel se snažila zachovat vídeňská Centrální komise pro zkoumání a zachování kultur-

ních a historických památek, jež o památce informovala již v roce 1872. Ústřední orgán tehdejší památkové péče však zůstal v této snaze osamocen a nakonec demolici nezabránil, vymínil si však uskutečnění fotografické a plánové dokumentace a převoz části mobiliáře do opavského muzea. Jeho ředitel Edmund Wilhelm Braun však přišel s ještě ambicióznějším plánem – převést

celý kostel do parku u muzea, čímž by památka zůstala uchována. Technické oddělení zemské vlády v Opavě však tuto variantu zamítlo mj. z toho důvodu, že náklady na znovupostavení kostela v Opavě by se přibližně rovnaly nákladům na novostavbu kostela. Rovněž hledisko požárně-technické bylo pro postavení dřevěného kostela v centru města velkou překážkou. Do opavského muzea byl ale nakonec převezen celý mobiliář včetně deskového obložení s šablonovými malbami, neboť největší hodnotu mělo právě jednotné působení interiéru a míra jeho autentičnosti.

Madona z Tošovic, kolem 1510–1520. Původní stav. Sběrka Slezského zemského muzea v Opavě.

Madona z Tošovic, kolem 1510–1520. Stav po odstranění nepůvodních částí. Sběrka Slezského zemského muzea v Opavě.

Truhla z tošovického kostela s rytým nápisem ANNO DOMINI 1521. Sběrka Slezského zemského muzea v Opavě.

Oltář z Tošovic

Nedochovaná malba patrona kostela sv. Martina v tošovickém kostele.

Nedochovaný renesanční křídlový oltář v tošovickém kostele – otevřený.

Nedochovaný renesanční křídlový oltář v tošovickém kostele – zavřený.

Dřevěný kostel byl pod vedením stavitele Hurníka z Oder v červnu 1909 zbourán. Ještě před demolicí kostel na místě namaloval opavský malíř Adolf Zdrázila. Ten také za muzeum dohlížel, aby se před demolicí nepoškodil mobiliář a také obložení stěn. Instalaci těchto prvků do opavského muzea podpořila nejen Centrální komise, pro kterou toto řešení znamenalo alespoň částečné zadostiučinění, ale také ministerstvo kultu a vyučování, které muzeu poskytlo i finanční subvenci. V přízemí muzea vznikl podle původního půdorysu tzv. „Taschendorfer Kirchensaal“, jenž představoval ojedinělou akvizici muzea, zmíněnou jako jednu z hlavních ještě v roce 1930. Při leteckém bombardování Opavy na konci 2. světové války byla zasažena i budova opavského muzea a téměř celý mobiliář tošovického kostela byl tímto zničen. V opavském muzeu se zachovala jen šablonovou malbou zdobená truhla na paramenta z roku 1521, 130 cm vysoká socha Madony s dítětem přibližně z let 1510–1520 a tzv. oltář z Tošovic, drobnější triptych s oboustranně malovanými křídly z doby výstavby kostela.

Tošovický kostel byl zbourán a nahrazen zděnou novostavbou jako poslední ze skupiny dřevěných kostelů na oderském panství. Můžeme jen litovat, že nedošlo k situaci podobné jako v Hodslavicích, kde zůstal stát jak starý dřevěný kostel, tak došlo k postavení nového svatostánku. V obou případech prosazovala Centrální komise pro zkoumání a zachování kulturních a historických památek zachování starého kostela a stavbu nového kostela na jiném místě, v případě Tošovic na Heřmanského louce. Finanční náklady na zvýšení terénu Heřmanského louky násypem a nákladnost rekonstrukce starého kostela byly důvody, proč zde k zachování původního kostela s ohledem k jeho památkovým hodnotám nedošlo.

Výjimečnost tošovického kostela spočívala především v celistvě uchovaném interiéru s šablonovou výmalbou, která patřila mezi nejbohatší nejen u nás, ale i ve střední Evropě. Vzhledem k této skutečnosti o kostel projevil zájem i architekt Leopold Bauer, který nejprve usiloval o jeho zachování a znovupostavení v Opavě, a poté se stal také projektantem jeho nástupce, o jehož výstavbě, vybavení a značné umělecké hodnotě budeme pojednávat v následujícím čísle Vlastivědných listů.

Adam Hubáček

Prameny a literatura:

Slezské zemské muzeum – Braunův archiv (složka Tošovice).

CSÉMYOVÁ, Eva. *Středověká šablonová malba ve střední Evropě. Diplomová práce.* Praha 2014.

CHAMONIKOLA, Kaliopi. *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. Díl 4.* Opava. Brno 1999.

ROSOVÁ, Romana. *Demolice kostela sv. Martina v Tošovicích. Příspěvek k dějinám památkové péče ve Slezsku.* Vlastivědný sborník Novojičínska 64, s. 7–29.